

9. Игнатъев, Р. Антиминс Буйницкаго монастыря, в имени подкомория Граецкаго, XVII века, найденный в г. Уфе / Р. Игнатъев // Витебские губернские ведомости. – 1865. – № 38.
10. Журнал Витебского губернского статистического комитета // Витебские губернские ведомости. – 1865. – № 25.
11. Памятная книжка Витебской губернии // Витебск: энциклопедический справочник. – Минск, 1988. – С. 273 – 274.
12. Журнал годовичного общего собрания членов Витебского губернского статистического комитета // Витебские губернские ведомости. – 1865. – № 4.
13. Кустинский, М.Ф. Опыт археологических исследований в Лепельском уезде / М.Ф. Кустинский // Витебские губернские ведомости. – 1865. – № 20.
14. Сементовский, А.М. Человек каменного века в Витебской губернии / А.М. Сементовский // Витебские губернские ведомости. – 1887. – № 13.
15. Дейлидович. Озеро Лубань / Дейлидович // Витебские губернские ведомости. – 1886. – № 1 – 3.
16. Киселев, О. Несколько слов к истории города Велижа / О. Киселев // Витебские губернские ведомости. – 1886. – № 1, 2.
17. Киселев, О. Материалы к истории церквей г. Велижа / О. Киселев // Витебские губернские ведомости. – 1887. – № 15.
18. Янчук, Н. Из научной поездки в Белоруссию / Н. Янчук // Минский листок. – 1886. – № 67.
19. Янчук, Н. Из научной поездки в Белоруссию / Н. Янчук // Минский листок. – 1886. – № 73.
20. Сочинения о Белоруссии, изданные Императорским русским географическим обществом // Витебские губернские ведомости. – 1896. – № 67.
21. Люцин, Г. // Витебские губернские ведомости. – 1894. – № 16.
22. Стукалич, В. Краткая заметка о белорусском наречии / В. Стукалич // Витебские губернские ведомости. – 1895. – № 13 – 15.
23. Сапунов, А. Белоруссия и Белорусы / А. Сапунов // Витебские губернские ведомости. – 1907. – № 2.

ТРАДЫЦЫЙНЫЯ НАРОДНЫЯ ТКАНІНЫ ПАДЗВІННЯ: ПА МАТЭРЫЯЛАХ ПАЛЯВЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ 1998 – 2008 ГАДОЎ

Н.А. СУХАЯ

(Мінскі абласны цэнтр народнай творчасці, Мінск)

Паказан абагульнены вопыт і вынікі палявых этнаграфічных даследаванняў «Студэнцкага этнаграфічнага таварыства» ў галіне вывучэння рэгіянальных адметнасцяў і мастацкіх асаблівасцяў народнага ткацтва беларусаў Падзвіння.

Рэспубліканскае грамадскае аб'яднанне «Студэнцкае этнаграфічнае таварыства» (РМГА СЭТ, далей – таварыства) узнікла на аснове суполкі студэнтаў-аматараў традыцыйнай культуры Беларусі. Экспедыцыйная дзейнасць вядзецца з 1998 года. Этнаграфічны рэгіён Падзвіння выклікае асаблівую зацікаўленасць даследчыкаў. Ад самага пачатку дзейнасці арганізацыі найбольш увагі ў палявых даследаваннях надавалася фальклорнаму матэрыялу, вывучэнню культавых камянёў і да т.п. Вывучэннем матэрыяльнай культуры, у тым ліку народнага тэкстылю, займаліся дадаткова. Адна з галоўных задач развіцця СЭТа развіцця і прафесійныя навыкі. Гэтаму спрыялі шматлікія кансультацыі ўжо вядомых даследчыкаў.

На працягу дзейнасці таварыства палявымі пошукамі было ахоплена каля 10 раёнаў Віцебскай вобласці, 8 – Мінскай, рэгіёны расійска-беларускага і латышка-беларускага памежжа. У артыкуле выкарыстоўваюцца матэрыялы экспедыцый: 1998 год – Лепель; 1999 – Гарадок – Усвяты; 2000 – Сянно – Талачын; 2001 – Крупкі; 2002 – Себеж; 2005 – Лёзна; 2006 – Ушачы – Докшыцы – Лепель; 2007 – Сураж, Латгалія; 2008 – Чашнікі. Лічбавыя і аналагавыя фотаздымкі з архіва СЭТ фіксуюць знаходкі, якія захоўваюцца ў прыватнай уласнасці жыхароў даследаваных вёсак, школьных музеяў, клубных установаў і сельскіх бібліятэках. Шмат каштоўных матэрыялаў дало знаёмства з калекцыямі раённых краязнаўчых музеяў.

У дадзеным артыкуле робіцца спроба прадеманстраваць сучасны зрэд захаванасці тэкстыльных вырабаў у рэгіёне даследавання паводле матэрыялаў палявых даследаванняў РМГА СЭТ, а таксама суаднесці знаходкі з існуючай класіфікацыяй.

Традыцыйныя народныя тканіны Падзвіння даволі добра апісаныя даследчыкамі [1]. Асабліва гэта датычыць ручнікоў: у кнігах Фадзеевай [2] і Лабачэўскай [3] ручнікам Падзвіння (Паазер'я) прысвечаны асобныя главы. Апісанне ажурных тканін Віцебшчыны, якія з'яўляюцца адметнасцю яе заходняй часткі, падаецца ў даследаванні Віннікавай [4].

Характэрнай асаблівасцю народнага тэкстылю самага паўночнага этнаграфічнага рэгіёну Беларсі, на думку Віннікавай, з'яўляецца тое, што тут старыя прыёмы дэкаравання тканін (бранае, выбарнае, ажурнае ткацтва) спалучаюцца з новымі шматнітовымі і пераборнымі тэхнікамі, якія ўвайшлі ў народнае мастацтва ў канцы XIX – пачатку XX стагоддзя праз школы-майстэрні. Пры чым выкарыстанне бранага ткацтва больш характэрна для ўсходняй часткі рэгіёну (у чым прасочваецца падабенства з паўночнарасейскімі тканінамі), а шматнітовыя тэхнікі Заходняга Падзвіння нясуць на сабе шмат агульнага з ткацкімі традыцыямі Пянёманья і краін Балтыі [1, с. 9]. Акрамя таго, сярод ручнікоў Падзвіння выразную групу ўяўляюць сабой вырабы стараабрадцаў, якім прысвечаны шэраг артыкулаў Лабачэўскай [5]. Па матэрыялах Крупска-Барысаўскай экспедыцыі 2001 года і асабістых даследаванняў сябра таварыства В.М. Дзядовік падрыхтавала артыкул «Традыцыйнае мастацтва вырабу і аздаблення тканінаў Барысаўшчыны: да пастаноўкі праблемы» [6], у якім прапануе разглядаць Крупска-Барысаўскія ручнікі тыпу стараабраніцкіх як самастойную групу, дзе традыцыі стараабрадцаў цесна перапляліся з традыцыямі мясцовага насельніцтва, што і адлюстравалася ў мастацкіх асаблівасцях названых ручнікоў.

На Падзвінні рана перасталі займацца хатнім вырабам тканін для патрэб гаспадаркі. Віной таму блізкасць рэгіёну да буйных тагачасных цэнтраў прамысловай вытворчасці тэкстылю (Масква, Пецярбург, Рыга), наяўнасць добрых шляхоў гандлёвых зносін з імі [7, с. 837]. Таму з цягам часу ўсё складаней знайсці лакальна адметныя прыклады традыцыйнага тэкстылю.

Знаходкі экспедыцыі 1998 – 2008 гадоў можна ўмоўна падзяліць на дзве асноўныя групы па часе вырабу: тканіны даваеннага вырабу (першая палова XX ст.) і пасляваенныя. Абедзве групы маюць выразныя адрозненні. Больш старыя тканіны – сціплыя ў каляровым вырашэнні, аднак валодаюць большай разнастайнасцю рэгіянальных і лакальных рысаў, вылучаюцца багаццем асартыменту і тэхнік выканання. На тэрыторыі паўночнага рэгіёну напрыканцы XIX – пачатку XX стагоддзя дзейнічалі ткацкія школы-майстэрні. Колькасць такіх майстэрняў на Віцебшчыне значна пераважала ў параўнанні з іншымі рэгіёнамі [8, с. 32]. Таму ў раёнах Лёзна, Лепеля, Браслава і Вяліжа сустракаюцца шматнітовыя (на 5, 6, 8, 16 нітоў) складаныя вырабы пачатку XX стагоддзя, якія выкананы вясковымі ткачыхамі, якія праходзілі навучанне на курсах і ў майстэрнях.

У пасляваенных тканінах, наадварот, сціпласць змяняецца шырокай паліхромнасцю, аднак асартымент звужаецца ў асноўным да поцілак і ручнікоў. У 50-я гады XX стагоддзя папулярнай тэхнікай амаль на ўсёй тэрыторыі Беларусі, у тым ліку на Падзвінні, становіцца пераборнае ткацтва. Шматколёрным «выкладаннем» дэкаруюць поцілкі, ручнікі, абрусы. Даступнымі становяцца фабрычныя фарбавальнікі, якія ствараюць новы вобраз традыцыйнага народнага тэкстылю.

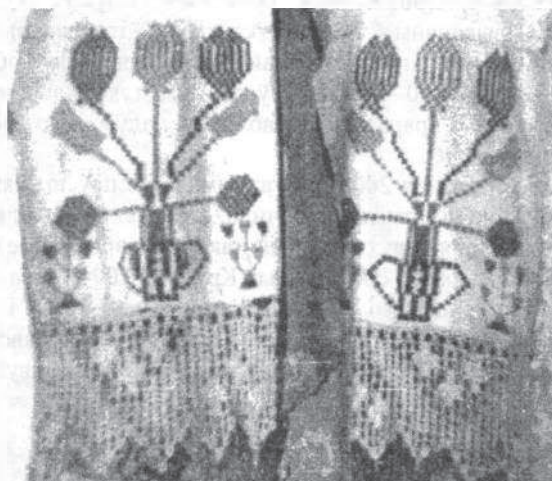
Лепельская экспедыцыя 1998 года прынесла невялікую колькасць знаходак традыцыйных тканін. Па-першае, на той момант асноўную зацікаўленасць сяброў таварыства выклакаў песенны фальклор, традыцыі, звязаныя з каляндарнымі і сямейнымі абрадамі. Тэкстыльныя вырабы фіксаваліся паралельна, ім не надавалася належнай увагі. Па-другое, не была распрацавана метадалагічная база па даследаванні народнага тэкстылю. Крыху пазней склаліся творчыя кантакты з вядучымі навукоўцамі ў гэтай галіне, студэнты сталі карыстацца апытальнікамі, распрацаванымі лабараторыяй традыцыйнага мастацтва Беларускага дзяржаўнага інстытута праблем культуры (цяпер Інстытут павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў УА «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»).

Асноўную частку зафіксаваных тэкстыльных вырабаў Лепельскага раёна складаюць поцілкі 50-х гадоў і пазнейшага перыяду вырабу. Сярод тэхнік ткацтва распаўсюджаны аднабаковы і двухбаковы перабор. Першы тып поцілак (з аднабаковым пераборам) уяўляе сабой дывановага тыпу вырабы, дзе малюнкi выкладаюцца на цёмным (чорным) фоне рознакаляровай пражай. Арнаменталія часцей носіць раслінны (кветкавы) характар. Двухбаковыя пераборныя поцілкі выкананы з дзвух тыпаў пражы кантрастных колераў: чорнага (фарбаваны лён, фабрычная бавоўна) і каляровага (жоўтая, ружовая ці чырвоная воўна, сінтэтычныя ніткі). Уздоўж доўгіх бакоў перыметру ідзе палоска арнаментальнай каймы (напрыклад, «дубкі»), сярэзіна запоўнена сеткавым арнаментам з ромбаў, зорак, кветак. Абодва тыпы поцілак шыты з дзвюх полак.

Асобную групу ўяўляюць сабой чатырохнітовыя двухутковыя поцілкі. Яны лічацца больш традыцыйнымі для дадзенага рэгіёну і больш старыя па часе вырабу. Выконваюцца з пражы двух гатункаў: аснова і першы ўток з ільну, воўна аднаго ці некалькіх колераў стварае другі ўток. Пры вырабе такіх тканін утвараецца перапляценне, якое нагадвае шашачны малюнак. Двухколёрныя чатырохнітовыя поцілкі ў рэгіёне носяць назву «дымы» ці «дымкі».

Ручнікі, зафіксаваныя на Лепельшчыне, простага палатнянага перапляцення з вышыўкай крыжыкам па канцах, аздаблены карункамі, плеценымі пры дапамозе шыдэлка. Узоры вышыўкі – раслінныя і зааморфныя (напрыклад, «пеўнікі»). Скарэй за ўсё, гэтыя знаходкі можна аднесці да групы так званых бракараўскіх ручнікоў [3, с. 202]. Цікавы ручнік з групы стараверскіх выбарных (паводле Лабачэўскай [3, с. 146]), зафіксаваны на фотаздымку (мал. 1). Ручнік вісіць на куце. На яго канцах у тэхніцы выбарнага ткацтва выканана выява дрэва жыцця, стылізаванага ў выглядзе вазона з кветкамі. Арнаментальная кампазіцыя

выткана з пражы двух колераў (магчыма – чорнага і чырвонага). Паабалал асноўнага вялікага вазона сіметрычна выяўлены два маленькія. На чорна-белым здымку бачна, што канцы ручніка з дэкорам прышыты, верагодна пазней, да асноўнай чатырохнітовай палатніны.



Мал. 1. Ручнік, Лепельскі раён
(архіў РМГА СЭТ, Лепель – 1998, стужка VIII, фота 4)

Экспедыцыя «Усвяты-Гарадок» 1999 года даследавала надзвычай цікавую частку беларуска-расійскага памежжа. Асноўным вывадам даследавання памежных тэрыторый з’яўляецца тое, што дзяржаўныя межы часта не супадаюць з межамі этнічнымі. Лакальная культура Гарадоцка-Усвяцкага мікрарэгіёну вызначаецца шэрагам адметнасцей як у лінгвістычных адносінах, песеннай творчасці, так і ў праявах матэрыяльнай культуры. Ручнікоў з ажурным шыцём па сетцы, якія з’яўляюцца адметнасцю Гарадоцкага, Шумілінскага і Віцебскага раёнаў (паводле Фадзеевай [2, с. 261]), у экспедыцыі не сустрэкалася. Гэтыя вырабы адносяцца даследчыкамі да пачатку XX стагоддзя. Сярод больш позніх вырабаў удалося заўважыць некаторыя кампазіцыйныя заканамернасці. Найбольш папулярнымі спосабам дэкору зафіксаваных ручнікоў з’яўляецца вышыўка. Сустрэкаюцца бардзюрныя бракараўскія кампазіцыі з выкарыстаннем чорнай і чырвонай пражы, паліхромная вышыўка гладдзю і крыжыкам. Аднак любая вышыўка размяшчаецца на ручніку ў выглядзе палос арнаменту. Нават рэалістычныя разеткі з ружаў выстройваюцца ў бардзюры па канцах ручніка. У большасці вырабаў першая паласа ўзору аддзяляецца ад наступных ці ад асноўнай палатніны палоскай карункаў, плеченых шыдэлкам. Канцы ручніка таксама аздоблены плеченымі карункамі з падобным арнаментам. Больш раннімі па часе, напэўна, з’яўляюцца ручнікі, вышытыя сцябліністым швом чорнымі ніткамі з дадатковай «расфарбоўкай» асобных элементаў чырвонай гладдзю (мал. 2).



Мал. 2. Ручнікі, Гарадоцкі раён
(архіў РМГА СЭТ, Гарадок – Усвяты – 1999, стужка Т-I, фота 10)

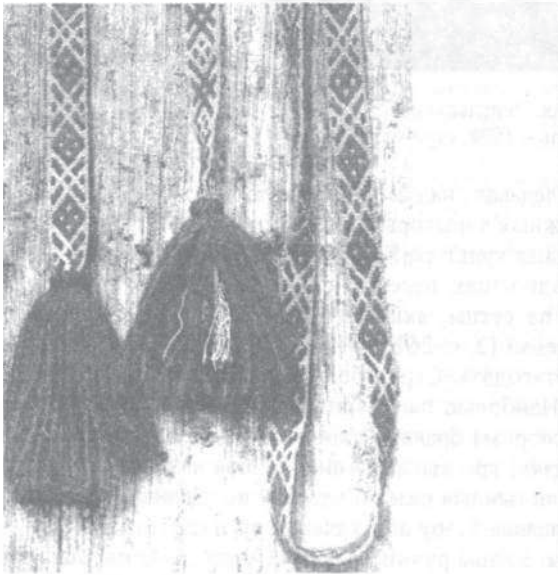
Асноўная палатніна ручнікоў выткана ў шматнітовай тэхніцы. Ніз ручнікоў і прошва, якая аддзяляе вышыўку ад асноўнай часткі, аздоблены плеченымі карункамі – захоўваецца традыцыйны тып ручніковай кампазіцыі.

Сярод поспілак пераважаюць чатырохнітовыя двухутковыя вырабы. Адзінкавай знаходкай з'яўляецца тканы пояс з в.Зайкава. Пояс выкананы ў тэхніцы ткацтва на ніту чырвонай воўнай па шэрым ільняным фоне. Чырвоныя доўгія кутасы перацягнуты зялёнай ніткай. Арнамент ромба-геаметрычны (мал. 3).

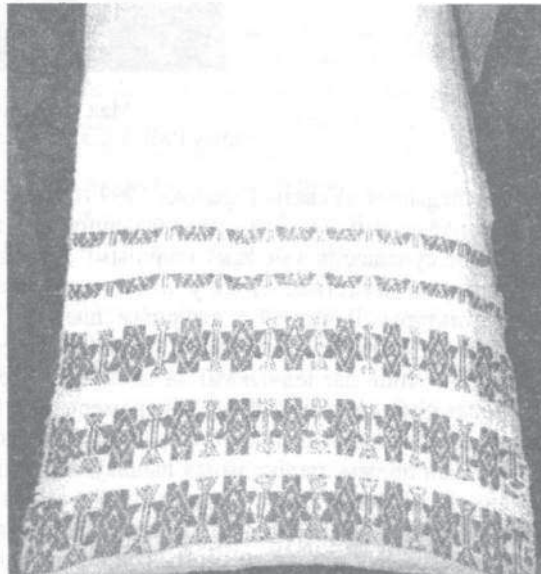
Папулярнай у вясковым асяродку 50 – 70-х гадоў тэхнікай тэкстыльнага дэкору з'яўляецца гафтаванне. Ажурныя малюнкi са скразнымі прарэзкамі аздабляюць падузорнікі, фіранкі, накідкі на падушкі, сурвэткі і іншыя вырабы на Гарадоччыне.

Гафтаванне па выніках даследавання 2000 года атрымала распаўсюджанне і ў Сенненскім і Талачынскім раёнах. Сустрэкаліся таксама шматнітовыя ручнікі, аздобленыя сцябліністым швом. Зафіксаваны чатырохнітовыя двухутковыя поспілкі: як двухколерныя, так і з выкарыстаннем рознакаляровага ўтку.

Пераборныя поспілкі Крупскага раёна (экспедыцыя Крупкі – 2001) мала адрозніваюцца ад тых, што апісаныя па матэрыялах Лепельскай экспедыцыі. Двухколерныя чорна-жаўтыя і чорна-ружовыя яны маюць бардзюрны арнамент па доўгіх баках перыметру, сярэдзіну запаўняе сетка з кветкавымі, зоркавымі ці рабiчнымі элементамі. Цікавай знаходкай з'яўляецца ручнік у тэхніцы бранага двухуточнага ткацтва (мал. 4).



Мал. 3. Пояс, в. Зайкава, Гарадзiцкі раён
(архіў РМГА СЭТ, Гарадок – Усвяты – 1999, сужка Т-І, фота 13)



Мал. 4. Ручнік, Крупскі раён
(архіў РМГА СЭТ)

Па нізу ідуць тры шырокія паласфы ромба-геаметрычнага арнаменту, вышэй – дзве больш тонкія паласы, якія ўяўляюць сабой фрагмент большага арнаменту. Асноўная частка ручніка выткана ў тэхніцы чатырохнітовага ткацтва («у агуркі» ці «у кругі»). Арнамент вытканы ў тэхніцы бранага ткацтва, якое характэрна для ручнікоў усходняй часткі Падзвіння, аднак мастацкія асаблівасці апісанага ручніка не супадаюць ні з адной вызначаных груп ручнікоў Віцебшчыны. Сярод позніх па вырабе ручнікоў (50 – 70-я гады ХХ ст.) пераважаюць вышываныя паліхромнай гладдзю з кветкавымі кампазіцыямі. Яны не маюць вузкай рэгіянальнай прывязкі і сустракаюцца па ўсёй тэрыторыі краіны. Лёзненскі раён парадаваў яскравымі прыкладамі віцебскіх ручнікоў [3, с. 142].

Браныя ручнікі са шмат'яруснай бардзюрнай кампазіцыяй належаць па часе да канца ХІХ – пачатку ХХ стагоддзя (мал. 5, справа). Выразную адметнасць вырабам гэтай групы надае меланжыраванне чырвонага ўтку чорнымі ніткамі. Найпрыгажэйшыя прыклады віцебскіх ручнікоў зафіксаваны ў вёсках Ніўкі і Шацілава. У падобнай тэхніцы дэкараваны рукавы і плечы кашулi з в. Ніўкі.

Цікавую групу складаюць ручнікі, вышываныя сцябліністым швом і «расфарбаваныя» гладдзю, са шмат'яруснымі кветкавымі кампазіцыямі, а таксама ручнік з выявамі цэркваў (мал. 6). Верагодна, яны маюць дачыненне да стараверскай традыцыі.

Ручнік, падобны да названых, прадстаўлены ў зборніку «Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. Віцебскае Падзвінне» [7, мал. 293] паходзіць з Дубровенскага раёна.

Багатыя знаходкі народнага тэкстылю прынесла вандрoўка 2006 года на Ушаччыну. Васьмінітовыя шэрыя абрусы, паліхромныя «вясёлкавыя» паласатыя поспілкі, пераборныя поспілкі, якія імiтуюць малюнкi фабрычных дываноў з замкнёнай цэнтрывчай кампазіцыяй, перабіраныя бела-шэрыя і бела-сінія ручнікі, гафтаваныя вырабы – вось перапачатковы пералік найбольш часта сустракаемых рэчаў. Тканiны

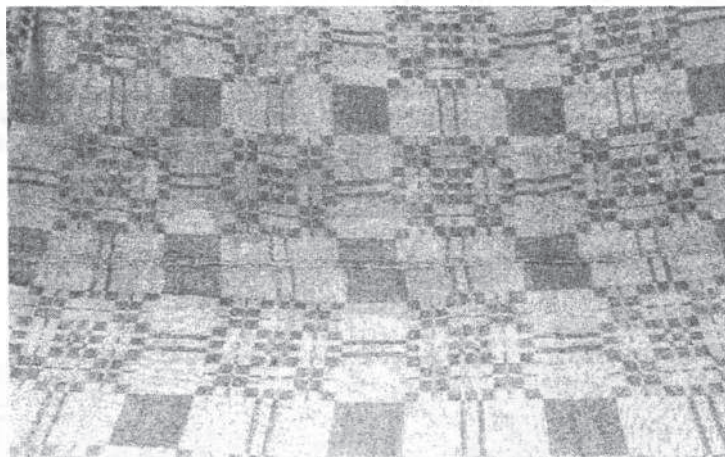
рэгіёну нясуць усе прыкметы заходняга Падзвіння, блізкага да Панёманскай традыцыі. Існаванне тут складаных шматнітовых тканін (мал. 7) тлумачыцца, магчыма, уплывам Лепельскай ткацка-дывановай майстэрні, якая была заснавана Лепельскім павятовым земствам да 1914 года [8, с. 32].



Мал. 5. Ручнікі, в. Шацілава, Лёзненскі раён
(архіў РМГА СЭТ)



Мал. 6. Ручнікі, в. Шацілава, Лёзненскі раён
(архіў РМГА СЭТ)



Мал. 7. Абрус, васьмінітовае ткацтва, Ушацкі раён
(архіў РМГА СЭТ, фота З. Мурашкі)

Характэрнай з’явай сярод тканін Заходняй Белаўрсі з’яўляюцца папярочнапаласатыя бяшоўныя посцілкі – «вясёлкі». Іх паходжанне звязваецца з Гродзеншчынай. У пасляваенныя гады такія посцілкі пачалі ткаць і на Віцебшчыне, спачатку ў заходніх яе раёнах [7, с. 841]. Посцілкі не маюць шва пасярэдзіне, абедзве полкі ткуцца адначасова пры дапамозе аднаго ўтку, які аб’ядноўвае два слаі асновы. Менавіта такія прыклады зафіксаваны на фотаздымках з Ушацкага раёна (мал. 8).

Папулярнай тэкстыльнай тэхнікай 70 – 80-х гадоў ХХ стагоддзя на Ушаччыне стаў выраб ворсавых дываноў пры дапамозе спецыяльнай іглы. Кампазіцыі нагадваюць фабрычныя дываны, аднак сустракаюцца і аўтарскія дываны з пейзажнымі малюнкамі, выявамі жывёл. Адметныя дываны зафіксаваны ў в. Залядзе – аўтар Майсяёнак Надзея Філіпаўна (1942 г. н.).

Сярод ручнікоў адметнымі з’яўляюцца шырокія ручнікі, якія вытканы ў тэхніцы двухбаковага перабору «пад слупок» (мал. 9). Доўгія і шырокія (каля 50 см) вырабы выраблены з ільняных нітак, маюць вузкую кайму ўздоўж кромкі і раслінны арнамент з вертыкальным рапортам пасярэдзіне. Сціплае каляровае вырашэнне – два адценні натуральнага і адбеленага ільну – надаюць ручнікам далікатнасць і вытанчанасць. Стылістыка ручнікоў, зафіксаваных на Ушаччыне, падобная да гродзенскіх пераборных ручнікоў [7, с. 192], якія атрымалі распаўсюджанне на ад Навагрудка да Смаргоні і Ашмян. Аднак арнаментыка гродзенскіх ручнікоў геаметрызаваная. Магчыма, апісаныя вырабы з Ушаччыны паходзяць ад вілен-

Краязнаўства і этнаграфія

скіх шматнітовых ручнікоў [7, с. 182], падобныя да якіх вырабы сустракаліся і ў экспедыцыі 2006 года. Яны таксама даволі шырокія, падобныя ў каларыстычным вырашэнні. Адрознай з’яўляецца тэхніка выканання. Верагодна, прыклады з Ушачыны з’яўляюцца позняй інтэрпрэтацыяй мастацкага канона ручніковых вырабаў Заходняга Падзвіння і Панямоння.

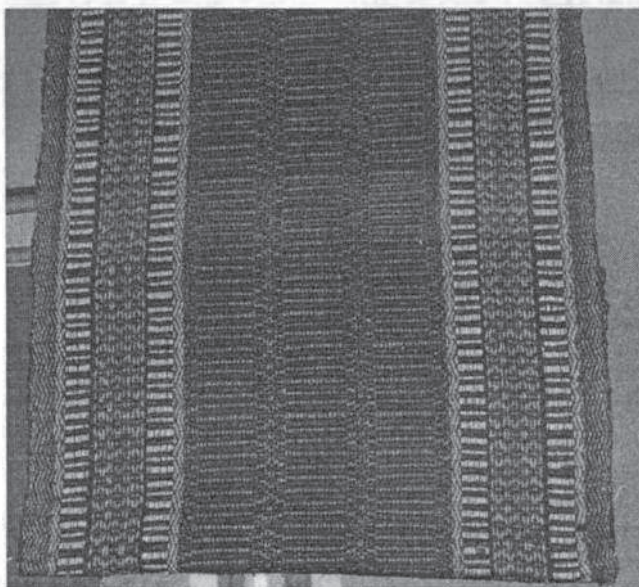


Мал. 8. Посцілкі, Ушацкі раён
(архіў РМГА СЭТ, фота З. Мурашкі)



Мал. 9. Ручнікі, в. Заляддзе, Ушацкі раён
(архіў РМГА СЭТ, фота З. Мурашкі)

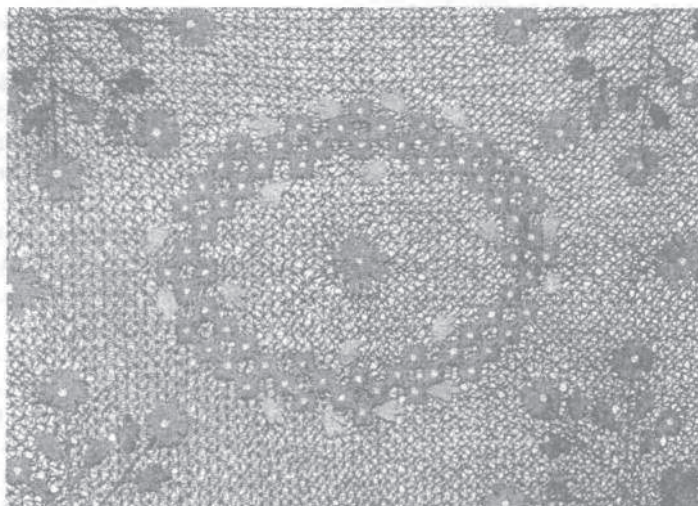
У Латгальскай экспедыцыі 2007 года бралі ўдзел супрацоўнікі музея традыцыйнага ткацтва Паазер’я, таму фіксацыя гэтага віду рамяства вялася больш падрабязна. Сярод папулярных знаходак можна адзначыць распаўсюджаныя на Падзвінні чатырохнтовыя посцілкі ў тэхніцы двухбаковага перабору, посцілкі – «дымкі», шматнітовыя ручнікі з пазнейшай вышыўкай гладзю па канцах. У позніх тканых рэчах назіраецца ўплыў фабрык мастацкіх вырабаў, якія ў 70-я гады прыцягвалі да работы ткачых-надомніц. Прыкладам такога ўзаемадзеяння могуць служыць посцілкі, утвораныя ад «вясёлак», дзе ў якасці дэкаратыўнага эфекту даюцца палосы бранага арнаменту. Сярд ходнікаў вылучаюцца чатырохнтовыя з каляровай асновай (мал. 10). Такія вырабы, па сведчанню мясцовага насельніцтва, прывозіліся з Белаўрсі і рэалізаваліся на кірмашах.



Мал. 10. Ходнік, Латгалія
(архіў РМГА СЭТ)

Папулярнай знаходкай у экспедыцыі сталі вышываныя насціламы па сетцы (накшталт рыбакоўнай) вырабы з дывановай кампазіцыяй (мал. 11). Сеткі плялі пры дапамозе чоўніка, шыдэлка ці вязалі на раме. Вышыўка выконвалася воўнай розных колераў. Такі від дэкору атрымаў распаўсюджанне ў Паўночна-Заходніх раёнах Белаўрсі ў пасляваенныя гады і звязваецца даследчыкамі з распаўсюджаннем моды на дывановыя вырабы (у тым ліку маляванія) [7, с. 848]. Такія сеткі выкарыстоўвалі ў якасці насценных ды-

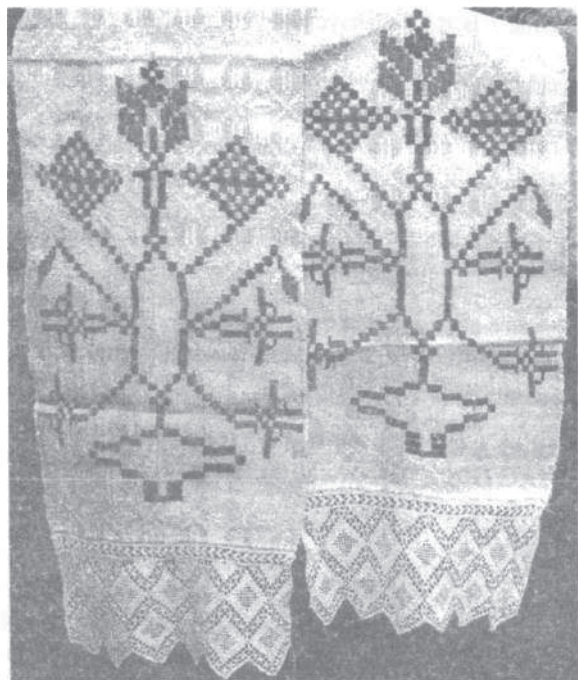
ваноў, покрываў на ложка і абрусаў. Сеткавыя вырабы сустракаюцца на паўночным Захадзе нашай краіны (Валожынскі, Вілейскі, Мядзельскі раёны Мінскай вобл.).



Мал. 11. Вышыўка па сетцы, Латгалія, архіў РМГА СЭТ

Рэгіён беларуска-латышкага памежжа адметны таксама вялікай колькасцю карункавых вырабаў.

Экспедыцыя 2008 года ў Чашніцкі раён прынесла адметныя ў колькасным і якасным плане знаходкі стараверскіх выбарных ручнікоў [7, с. 146] (мал. 12). Найбольш такіх ручнікоў з выявамі стылізаванага дрэва жыцця зафіксавана ў вёсках Валасачы, Вяцера і інш. Асноўная палатніна большасці вырабаў выконваецца ў тэхніцы чатырохнітовага двухутковага ткацтва. Па канцах выкладзена класічная выява дрэва, якая вар'іруецца ў вялікай разнастайнасці прыкладаў. Сустракаюцца і прыклады з антрапаморфнымі выявамі, якія характэрны выключна для Падзвіння. Цікавы ручнік з выявай ромба, вяршыні якога прарастаюць вялікімі геаметрычнымі фігурамі (мал. 13)



Мал. 12. Ручнік, Чашніцкі раён
(архіў РМГА СЭТ, фота Я. Санко, А. Емельянавай)



Мал. 13. Ручнік, Чашніцкі раён
(архіў РМГА СЭТ, фота Я. Санко, А. Емельянавай)

У літаратуры падобная выява адлюстравана як прыклад выбарных ручнікоў старавераў з Бабруйскага раёна Магілёўскай вобласці [7, мал. 158]. Аднак у верхняй частцы арнаментаваных канцоў ручніка

там выяўлены рад з ромбападобных фігур з парасткамі. У нашым прыкладзе ж выразныя жаночыя фігуры з апушчанымі ўніз рукамі. Падобны ручнік сустраўся нам у царкве в. Прусы Старадарожскага раёна Мінскай вобласці і апісаны ў артыкуле Лабачэўскай [9].

Сустрадаюцца ручнікі, вышытыя сцябліністым швом і гладдзю. Выявы расліннага характару (стылізаванае дрэва жыцця). Падобныя прыклады сустракаліся ў Гарадоцкім і Лёзненскім раёнах.

Чашицікія поцілкі ў большасці чатырохнітовыя двухутковыя. Сустрадаюцца вырабы з сеткавай кампазіцыяй тыпу «дымак», поцілкі з двухбаковым перабарам чорна-чырвоныя, чорна-зялёныя і да т.п. Кампазіцыйнай выразнасцю вылучаюцца двухбаковыя перабіранкі з дывановай кампазіцыяй. Сярод позніх вырабаў вылучаюцца аднабаковыя паліхромныя поцілкі і вышываныя гладдзю ручнікі, наўлечкі і палузорнікі, распаўсюджана гафтаванне і пляценне карункаў.

Паводле палявых даследаванняў РМГА СЭТ 1998 – 2008 гадоў раёнах Падзвіння зараз амаль не займаюцца хатнім рукадзеллем. Хатні выраб тканін эпизадычна існаваў прыкладна да 50 – 60-х гадоў XX стагоддзя. Адбылося гэта па прычыне выцяснення хатніх вырабаў фабрычнымі. Майстрыхі-аматаркі, якія займаліся ткацтвам, спынілі свой занятак па прычыне сталага ўзросту.

Сярод знаходак сустракаюцца тканіны даваеннага вырабу, якія адрознівае сціплая каляровая гама, разнастайнасць тэхнік і асартыменту. Сярод ткацкіх тэхнік, характэрных для рэгіёну, сустракаюцца шматнітовае ткацтва першай паловы XX стагоддзя (4 – 8-нітовыя абрусы, ручнікі, поцілкі), браныя вырабы – ва ўсходняй частцы Падзвіння. Выразную групу складаюць тканіны стараверскай традыцыі (браныя, выбарныя, вышываныя сцябліністым швом). Рэчы другой паловы XX стагоддзя выконваюцца ў тэхніцы папулярнага адна- і двухбаковага пераборнага ткацтва, вышываюцца паліхромнай гладдзю. Знаходкі пасляваеннага часу вырабу ўяўляюць сабой паліхромныя вырабы з пражы часцей фабрычнай вытворчасці. Па позніх вырабах складана прасачыць рэгіянальныя і лакальныя адметнасці.

ЛІТАРАТУРА

1. Винникова, М.Н. Народное узорное ткачество Беларуси конца XIX – начала XX века: автореф. дис. ... канд. искусствовед. / М.Н. Винникова. – Минск, 2001.
2. Фадзеева, В.Я. Беларускі ручнік / В.Я. Фадзеева. – Мінск: Польша, 1994. – 327 с.
3. Лабачэўская, В.А. Повазь часоў – беларускі ручнік / В.А. Лабачэўская. – Мінск: Беларусь, 2002. – 232 с.
4. Віннікава, М.М. Ажурныя тканіны Віцебшчыны / М.М. Віннікава // Помнікі мастацкай культуры Беларусі. Новыя даследаванні: зб. артыкул. / АН БелССР. Ін-т мастацтвазн., этнагр. і фалькл.; пад рэд. С.В. Марцэлева. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – С. 89 – 92.
5. Лабачэўская, В.А. Ручнікі стараабрадцаў з Віцебшчыны / В.А. Лабачэўская // Мастацтва. – 1995. – № 11. – С. 62 – 65; № 12. – С. 40 – 44.
6. Дзядовік, В.М. Традыцыйнае мастацтва вырабу і аздаблення тканінаў Барысаўшчыны: да пастаноўкі праблемы / В.М. Дзядовік // Традыцыйнае ткацтва Міншчыны: матэрыялы аблас. канф., 2001.
7. Лабачэўская, В.А. Рэгіянальныя асаблівасці народных тканін / В.А. Лабачэўская // Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: у 6 т. / Т.Б. Варфаламеева [і інш.]; склад. Т.Б. Варфаламеева. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – Т. 2: Віцебскае Падзвінне. – 910 с.
8. Лабачэўская, В.А. Вучэбныя ткацкія майстэрні на Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX ст. / В.А. Лабачэўская // Ткацтва: зб. матэрыялаў па беларус. народ. ткацтву / уклад. В.А. Лабачэўская. – Мінск: БелПДК, 1999. – 100 с.
9. Лабачэўская, В. Вандраванне ўзору (аб паходжанні аднаго арнаментальнага матыву ў старадарожскіх пераборных ручніках) / В. Лабачэўская // Традыцыйнае ткацтва Міншчыны: матэрыялы аблас. канф.

ТУРОЎЛЯ Ў СУПРАЦЬСТАЯННІ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА І МАСКОЎСКАЙ ДЗЯРЖАВЫ ПАДЧАС ІНФЛЯНЦКАЙ ВАЙНЫ

Ю.Ф. УСЦІНОВІЧ

(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)

Напачатку другой паловы XVI стагоддзя Вялікае княства Літоўскае схілілася да ўдзелу ў Інфлянцкай вайне. Але ўрад не ўлічыў нізкі вайсковы патэнцыял дзяржавы. Асноўныя вайсковыя сілы, паспалітае рушэнне, ужо не адпавядалі запатрабаванням часу, а на ўтрыманне належнай колькасці наймітаў не хапала сродкаў. Таксама менавіта цяпер відавочна праявіўся крызіс ва ўтрыманні і будаўніцтве дзяржаўных умацаванняў. Пакуль ваенныя дзеянні адбываліся не на землях ВКЛ, апошняя з пазначаных акалічнасцяў не аказвала істотнага ўздзеяння на ход вайны. Аднак як толькі тэатр ваенных дзеянняў пашырыўся на межы дзяржавы, гэта пачало аказваць негатыўны ўплыў. Пасля страты Полацка ўрад ВКЛ быў не здольным узвесці неабходную колькасць новых умацаванняў на стратэгічна важных плацдармах. Яскрава гэта дэманструе прыклад з Туроўляй.